

I Şah İsmayılın Uffizi Qalereyasında saxlanılan portreti haqqında

Elşad Əliyev

AMEA Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun böyük elmi işçisi, sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru

E-mail: aliyev.science@gmail.com

2018-ci ilin iyul ayında İtaliya Prezidenti Sergio Mattarellanın Azərbaycan rəsmi səfəri baş tutmuşdur. Səfər zamanı cənab Mattarella Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevlə birgə Heydər Əliyev Mərkəzində Azərbaycan xalqının böyük oğlu, sərkərdə və şair Şah İsmayıl Xətəiyə həsr olunmuş "Əbədiyyət xəzinəsi" adlı sərginin açılışına qatılmışlar. Sərgi Heydər Əliyev Fondu, Florensiyanın Uffizi Qalereyası, Heydər Əliyev Mərkəzi, İtaliyanın Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi və İtaliyanın ölkəmizdəki səfirliyinin dəstəyi ilə təşkil edilmişdi [1]. I Şah İsmayılın və Şah Təhməsinin portretləri möhtəşəm Heydər Əliyev Mərkəzində bir neçə ay boyunca nümayişləndi. Şah əsərlərin Azərbaycanla gəlişi sadə vətəndaşlarla yanaşı, sözsüz ki, tarixçilər və sənətsünasların da diqqətini çəkmişdir. Sərgiyə göstərilən marağı bunu bir daha təsdiqlədi. Rəsmi səfər zamanı İtaliya Prezidentini Uffizi Qalereyasının direktoru cənab Eike Şmidt də müşayiət etmiş və Bakıda bir sıra görüşlər keçirmişdir. Sözsüz ki, bu səfər və görüşlər xalqlarımız arasında dostluq bağlarının daha da möhkəmlənməsinə, mədəni əlaqələrin inkişafına öz töhfəsini verəcəkdir.

Azərbaycan Sovet Ensiklopediyasında I Şah İsmayılın portretinin müəllifi kimi Bellinilər göstərilib [2]. Bellinilər Venesiya rəngkarlıq məktəbinin görkəmli nümayəndələri olmuş və sənətin inkişafına kifayət qədər təsir göstərmişlər. Gentile Bellini 1429-cu ildə Venesiyada dünyaya gəlib. 1479-cu ildə III Fridrix tərəfindən İstanbula göndərilmiş və iki ilə yaxın orada çalışmışdır. İstanbulda olduğu müddətdə türk sultanlarının portretlərini yaratdı. Görünür, məhz bu səbəbdən də Şah İsmayılın

portreti Bellinilərin adı ilə bağlıdır. Lakin Bellini qardaşlarının əsərləri, xüsusilə də portret janrında yaratdığı nümunələr rəng həllinə, işlənmə texnikasına görə I Şah İsmayılın Florensiyadakı portretindən fərqlənir. Gentile Bellininin yaradıcılığında tam profil portretlər daha çox yer almışdır. Gentilenin kiçik qardaşı olan Giovanninin yaratdığı portretlər isə daha çox dördüdə üç portretlərdir. İşlənmə texnikasına görə Giovanninin əsərləri daha yüksək bədii həllə malikdir. Sözsüz ki, Giovanni Bellini bütün parametrlərə görə qardaşından daha yüksək sənətkarlığı ilə seçilirdi. Gələcək məqalələrimizdə I Şah İsmayılın portretinin atribusiyası ilə bağlı, Bellinilər və digər rəssamların müvafiq dövrdə yaratdığı portretlərlə müqayisəli təhlil aparacaq və daha ətraflı məlumat verməyə çalışacağıq.

Florensiyanın Uffizi Qalereyasında saxlanılan portretin sənətsünaslıq tədqiqatına cəlb olunması əsas məqsədlərimizdəndir. Hündürlüyü 60, eni 45 santimetr olan taxta üzərində yağlı boya ilə işlənmiş portret Uffizi Qalereyasında 5 (C.P., p. 215, n. 418) inventar nömrəsi ilə qorunub saxlanılır [3]. Portret 1568-ci ildə, yəni I İsmayılın vəfatından 44 il sonra çəkilib. Bu fakt portretin rəssamın xəyalının məhsulu olması və yaxud digər pir portretədən köçürüldüyü ehtimalını artırır.

Portretin məşhur Medici ailəsinin sifarişiyi ilə Paolo Giovionun Komo-dakı kolleksiyasındakı nümunədən köçürüldüyü ehtimalları. Paolo Giovio zamanının parlaq ziyalı, humanist alim, həkim və kolleksioneri olmuşdu. Giovionun 1483-cü ildə doğulduğu deyilir, lakin öz qeydlərində təvəllüdü 1486-cı il göstərilib. Komo gölündəki adaların birində (İtaliyanın şimalında, Milan şəhərindən 40 km aralıda) məskən salmış ailə əvvəllər Zobii adlanırmış. Ailənin adı sonralar latın dilinə uyğunlaşdırılmış Zobio, daha sonra Yovius və nəhayət, daha ələqət səsənməsi üçün italyan dilində Giovio kimi dəyişikliyə məruz qalmışdır [4]. Bir çox əsərlərin müəllifi olmuş Paolo Giovio həmçinin öz zamanının məşhur insanların həyatlarını əks etdirən bioqrafik kitablar müəllifi kimi də tanınır. Onun bizim üçün daha çox marağı kəsb edən əsəri "Elogia virorum bellica virtute illustrium" (Görkəmli hərbi güclərinin adları – E.Ə.) əsəridir. Kitab 1554-cü ildə işıq üzü görüb və daha sonralar dəfələrlə nəşr olunub. 1575-ci ildə İsveçrənin Bazel şəhərində, Heinrix Petri və Pernayenin mətbəəsində çapdan çıxan nüsxənin illüstrasiyalarını rəssam Tobias Stimmer işləmişdir. Əsərdə I Şah İsmayıl xüsusi yer ayrılıb və portreti çəkilib. Stimmer Giovio kolleksiyasının üzünü köçürmək üçün Perna tərəfindən 1569-1570-ci illərdə Komo şəhərinə göndərilmişdi [5]. Ağac üzərində qravür texnikasında işlənən rəsmdə təsvirlənmiş

"Giovanni Mocenigo", Gentile Bellini.
1478-1485

"Şah İsmayıl", Kristofano dell Altissimo.
1568.

portret Kristofano dell Altissimonun 1568-ci ildə işlədiyi portretə oxşarlığı ilə diqqəti cəlb edir. Kristofano dell Altissimo 1520-ci ildə Florensiyada doğulmuş, Pontormo, daha sonralar isə Bronzinsonun tələbəsi olmuşdur. 1552-ci ildən 1568-ci ilə qədər Kozimo Mediciyin sifarişləri ilə Komo şəhərindəki kolleksiyada saxlanılan 230-a qədər portretin üzünü qoçurmuşdur [6].

Internet resurslarda apardığımız tədqiqat nəticəsində müəyyən məlumatlar əldə etmişik. Məsələ odur ki, orta əsrlərdə Avropa hərbi gücləri Osmanlı imperiyasına qarşı ciddi müqavimət göstərə bilmir və təsir üçün əlavə vasitələr axtarırdılar. Belə vasitələrdən biri də yenidən yaranmış və regionda söz sahibi olan Səfəvilər dövləti idi. Məlumdur ki, Avropanın bir çox yerindən Səfəvi sarayına müxtəlif vaxtlarda çoxsaylı səyyah, tacir və səfirlər gəlirdilər. Bunların hər birinin özünə uyğun məqsəd və vəzifələri vardır. Giovanni Maria Angiolello da belə səyyahlardan idi. O, eyni zamanda, tacir və Səfəvi dövlətinin ilk illəri haqqında hesabata müəllifdir. I Şah İsmayılın zamanında şah sarayında olmuş Angiolellonun qeydləri mühüm tarixi sənəd kimi əvəzsiz mənbə sayıla bilər. Paolo Giovionun öz kitablarını hazırlayarkən məhz Angiolellonun qeydlərindən istifadəsi və o qeydlər əsasında I İsmayılın portretlərinin işlənməsi də ehtimal edilir [7].

1981-ci ildə Edinburq Universitetində "Şah I İsmayılın həyatı və şəxsiyyəti – 1487-1524" adlı tədqiqat işi aparılmışdır. Muhammad Karim Yusif adlı tədqiqatçının fəlsəfə doktorluğu dissertasiyası olan bu iş kifayət qədər geniş və hərtərəfli tədqiqat işidir. Dissertasiya işinin III fəslində "Şah İsmayılın xarici görünüşü, şəxsi vərdişləri və intellektual həyatı" adlanır. Bu fəsildə qeyd edilir ki, İtaliyalı səyyah Giovanni Maria Angiolello müəyyən müddət Şah İsmayılın sarayında yaşamışdır. Həmin səyyahın Şah İsmayılın xarici görkəmi haqqında xatirələri M.K.Yusifin

dissertasiya işində dürüst məlumat kimi istifadə olunmuşdur:

"Bu Səfəvi hökmdarı ədalətli, gözəl və xoşagəlmən, çox da hündür olmayan, dolu bədənlili, enli kürəkli, kürən saçları olsa da, ancaq bığ saxlayan, sol əlini daha çox istifadə edən (solaxay) bir şəxsiyyətdir. Öz sərkərdələrindən daha casarətli idi" [8].

Yuxarıda vurğulanan əlamətləri nəzərə alsaq, Uffizi Qalereyasında saxlanılan portretin I İsmayılın xarici görünüşünü əks etdirdiyini görərik. Səfəvilər dövrünün məşhur rəssamlarının miniatürələrində də Şah İsmayıl üzünü təmiz tərəş olunmuş, ancaq uzun bıqlarla təsvirlənmişdir. Məsələn, XVII əsr rəssamı Muin Musavvirin müəllifi olduğu miniatürələrdə Şahı uzun bıqlarla görürük. Bundan başqa, bir detallı da nəzərdən qaçırmamalıyıq ki, Florensiyadakı portretdə şahın türbanı əslində Səfəvi dövrü rəssamlarının təsvir etdiyi qızılbaş türbanının natamam görünüşüdür. Ehtimal etmək mümkündür ki, rəssam bunu bilərəkdən, kompozisiya həlli məqsədi ilə etmişdir. Bəlkə də, qızılbaş tacı (türban) haqqında dolğun məlumatın yoxluğundan ümumiləşdirilmiş türban forması təsvir olunmuşdur.

Tədqiqatımızın əsas məqsədlərindən biri də portretin atribusiyası ilə bağlı suallara cavab tapmaq, şahın portret cizgilərini identifikasiya etməkdən ibarətdir. Göründüyü kimi, I Şah İsmayılın portreti ilə bağlı bir sıra suallar və qaralıq məqamlar mövcuddur. Sözsüz ki, portretin atribusiyası və ikonografiyası ilə bağlı tədqiqatlarımız davam edəcək.

Məqalənin hazırlanması zamanı müəyyən elmi material təqdim etdiyinə və dəyərli məsləhətlərinə görə İtaliyanın Verona Universitetinin əməkdaşı, doktor Paolo Bertelliya xüsusi minnətdarlığımı bildirirəm!

Bu iş Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Elmin İnkişafı Fondunun maliyyə yardımı ilə yerinə yetirilmişdir – Qrant № EIF/MQM/Elm-Təhsil-1-2016-1(26)-71/02/5 ♦

Ədəbiyyat:

1. <http://president.az/articles/29525>
2. Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası, "Bellinilər" məqaləsi, Bakı, ASE nəşriyyatı, 1977, II cild, s. 83.
3. Gli Uffizi. Catalogo generale, pag., 636, Firenze, Centro Di, 1980.
4. "Paolo Giovo: The Historian and the Crisis of Sixteenth-Century Italy", T. C. Price Zimmerman, pag., 3, Princeton University Press; 1st edition (November 13, 1995).
5. <http://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/lot.11.html/2014/music-continental-books-manuscripts-114402>

6. Mark Rosen, *The Mapping of Power in Renaissance Italy*, Cambridge University Press, 2015, pag. 108.
7. A.M.Piemontese, "ANGIOLELLO, GIOVANNI MARIA," *Encyclopædia Iranica*, II/1, pp. 31-32, pp. 96-99, available online at <http://www.iranicaonline.org/articles/angiolello-giovanni-maria-1451-ca-1525> (accessed on 30 December 2012).
8. Karim Youssef İlamalı Mohammed. *The Life and Personality of Shah İsmail I (1487-1524)*. Thesis submitted for the Degree of Doctor of Philosophy, University of Edinburgh, May, 1981, 147p.

Резюме

Автор статьи знакомит читателей с историей создания портрета Шаха Исмаила Хатаи 1568 году итальянским художником Кристофано делла Альтиссимо.

Ключевые слова: Шах Исмаил I, Кристофано делла Альтиссимо, портрет.

Summary

The author of the article introduces readers to the history of the creation of the portrait of Shah Ismail Khatai in 1568 by the Italian artist Cristofano della Altissimo.

Key words: I Shah Ismail, Cristofano dell'Altissimo, portrait.